

بررسی عوامل مؤثر بر میزان رعایت هنجارها توسط دانش‌آموزان در محیط‌های آموزشی

دکتر علیرضا کلدی*، مهستی رسولی**

چکیده

هدف از انجام این تحقیق، شناخت هنجارهای موجود در محیط آموزشی و سنجش میزان تمایل دانش‌آموزان به رعایت هنجارها است. این تحقیق درصدد است با توجه به مفاهیم هنجار و جامعه‌پذیری، هنجارها را در محیط آموزشی مورد بررسی قرار داده و میزان رغبت و تمایل دانش‌آموزان را در رعایت هنجارها بعنوان نقش دانش‌آموزی مورد ارزیابی قرار دهد. روش مطالعه در این تحقیق، روش پیمایشی است. شیوه جمع‌آوری اطلاعات با تلفیق مراجعه به اسناد و مدارک و نیز پرسشنامه انجام شده است. جهت دسترسی به واحدهای نمونه (دانش‌آموزان دختر) از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای بهره‌گرفته و پس از کسب آمار دانش‌آموزان در منطقه ۱۸ تهران، حجم نمونه ۱۵۰ دانش‌آموز تعیین شد. این تحقیق نشان داد که ویژگی‌هایی چون رشته تحصیلی، سطح تحصیلات و شغل والدین، معدل دانش‌آموزان و میزان فعالیت دانش‌آموزان به طور غیرمستقیم در رعایت هنجارها مؤثر است. همچنین شرایط محیط آموزشی، میزان آگاهی دانش‌آموزان از مقررات محیط آموزشی و میزان ارضای نیاز آنها، در رعایت هنجارها مؤثر است.

کلید واژه‌ها: هنجار، دانش‌آموز، محیط آموزشی، جامعه‌پذیری.

مقدمه

در جوامع امروز بیشتر مردم در شهرها زندگی می‌کنند و دائماً با دیگران، بدون اینکه آنها را بر پایه روابط شخصی بشناسند، کنش متقابل دارند (گیدنز، ۱۳۷۴).

نهاد مدرسه بعنوان نهاد اصلی جامعه معاصر علاوه بر اینکه واسطه عمده انتقال دانش و مهارت فنی است، در اجتماعی کردن افراد، همسازی آنان با اخلاق اجتماعی، از طریق انتقال ارزش‌ها، هنجارها و نگرش‌های مطلوب و مناسب سهم بسزایی دارد. بدین ترتیب، مدارس از لحاظ تغییر دادن افراد نقش مهمی برعهده دارند.

در مقایسه مدرسه با یک کارخانه صنعتی، در سازمان مدرسه ماده خام (دانش آموز) پرورش یافته و محصول معین (فارغ التحصیل) عرضه می‌گردد. این محصول تغییر شکل و محتوا یافته و به درجات متفاوتی از کارآیی، کسب مهارت، ارزش، هنجار و نگرش جدید نایل می‌گردد (علاقه‌بند، ۱۳۷۹).

هنجار یا نرم جامعه به تنظیم روابط اجتماعی و ایجاد نظم اجتماعی می‌انجامد، مانند هنجار مربوط به عبادت و ازدواج (رفیع پور، ۱۳۷۸). در مدرسه نیز می‌توان هنجارهایی مانند رعایت نظم، درس خواندن، احترام به معلم و غیبت نکردن را نام برد. بسیاری از دانشمندان اسلامی نیز نظرات خود را در زمینه تأثیرگذاری نهادهای خانواده و مدرسه بر انتقال ارزشها و هنجارها به افراد، ابراز داشته‌اند (بهشتی، ۱۳۷۹).

هدف از انجام این تحقیق، شناخت هنجارهای موجود در محیط‌های آموزشی و سنجش میزان تمایل دانش آموزان به رعایت هنجارهاست. همچنین شناخت عواملی که باعث پذیرش هنجارها از سوی دانش آموزان می‌شود و میزان آگاهی دانش آموزان نسبت به مقررات محیط آموزشی در رعایت هنجارها، از دیگر اهداف این تحقیق است. رعایت هنجارها توسط دانش آموزان علاوه بر مؤدب بودن، مستمع و ساکت بودن، واکنش آنان به پدیده‌ها و عوامل مختلفی مانند شرایط اجتماعی، ویژگیهای شخصیتی است (کریمی، ۱۳۷۳). اهمیت موضوع در این است که وجود هنجارها و رعایت آنها توسط دانش آموزان می‌تواند موجب برقراری نظم اجتماعی شود.

پژوهش‌های زیادی درباره سنجش میزان تمایل دانش آموزان به رعایت هنجارها در کشورهای مختلف جهان انجام شده است. از جمله در تحقیقی توسط اسکولوس (۱۹۸۲)، در رابطه با مسائل انضباطی نوجوانان، پیرامون شیوه‌های انضباطی (سنتی و جدید)، از جمله خود

کنترلی) در مورد دو گروه آزمایش و گواه انجام گرفت. نتایج تحقیق نشان داد که انضباط خشک و اجباری زیان‌بار است و مسائل و مشکلات دانش‌آموزان را تشدید می‌کند. درحالی که دانش‌آموزانی که خود برقرارکننده نظم بودند و خود را مسؤل کارهای خود می‌دانستند و متکی به اراده خود بودند، در رعایت هنجارها موفق‌تر بودند.

آرلین (۱۹۷۹)، در تحقیقی موضوع نگرش دانش‌آموزان نسبت به موضوعهای درسی و رابطه آن با رفتارهای کلاسی را مورد بررسی قرار داده است. او دریافت که رفتارهای قابل قبول در کلاس درس با نگرشهای متفاوت دانش‌آموزان نسبت به موضوعات درسی ارتباط دارد.

گلیکسمن (۱۹۷۶)، اظهار داشت که انگیزه اتحاد، شرکت فعال دانش‌آموز در کلاس را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بدین ترتیب او دریافت که میزان داوطلب شدن و دست بلند کردن در کلاس، تعداد پاسخهای درست و تعداد پرسشهای مطرح شده با انگیزه اتحاد دانش‌آموزان و بالطبع با رفتار کلاسی آنها رابطه دارد.

سولومون و کندال (۱۹۷۹)، بر اهمیت آثار عوامل مؤثر موقعیتی و تقاضاهای زمینه‌ای بر رفتار فرد تأکید کرده است. بنابراین کلاس درس یک زمینه منحصر به فرد با بعضی ویژگیهای خاص خود است که رفتار فرد را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

پژوهشی دیگر به وسیله گوتلیب (۱۹۷۸)، نشان داده که ساختارهای اجتماعی و هنجارهای رفتاری متفاوتی بر کلاس حاکم است و کلاس یک محیط پیچیده اجتماعی است با قواعد و هنجارهای خاص خود که با بخش غالب کلاسی تغییر می‌کند.

واضح است که این تحقیقات و تحقیقات دیگر از جمله تحقیق گوستافسن (۱۹۷۹)، هالسال (۱۹۹۸)، هریس و همکاران (۱۹۹۸)، راجپوت (۱۹۹۹)، استفسن و همکاران (۱۹۹۸)، تود (۱۹۷۲) به دنبال هدف آموزشی مناسب برای دانش‌آموزان با نگرشهای مثبت و رفتارهای کلاسی مطابق هنجارها است.

در ایران نیز تحقیقاتی پیرامون موضوع فوق انجام شده است. رشیدی (۱۳۷۳)، در تحقیقی عوامل مؤثر در بهبود مسائل انضباطی دانش‌آموزان، تأثیر آگاه ساختن دانش‌آموزان از مقررات انضباطی و موقعیت مدرسه را مورد بررسی قرار داده است. در مورد هنجارهایی که برای دانش‌آموز درونی نشده باشد با حضور معلم، دانش‌آموز خاموش و مرتب بر روی نیمکت می‌نشیند و صدای دیگری جز صدای قلم نمی‌آید. وقتی معلم از کلاس بیرون می‌رود جنگ و

ستیز فرا می‌رسد. بنابراین مسأله درونی کردن رعایت هنجارها از موضوعات اساسی است که در وقت و هزینه مدرسه به طور چشم‌گیری تأثیر خواهد داشت (علایی، ۱۳۵۲). در تحقیقی دیگر، عوامل مؤثر در انضباط دانش‌آموزان از نظر مدیران و معلمان اشاره شده که هرچه میزان درونی شدن هنجارها در محیط آموزشی بیشتر باشد، هزینه کمتری صرف کنترل و حفظ انضباط در محیط آموزشی خواهد شد (هویدا، ۱۳۶۹).

در واقع بحث هنجارها توسط بسیاری از جامعه‌شناسان و روانشناسان اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. از نظر دورکیم^۲، خصوصیات اجتماعی کنش انسانی از آنجا ناشی می‌شود که تابع حالات جمعی عمل و تفکر و احساس است و برای افراد به شکل قواعد، هنجارها و مدل‌هایی عرضه می‌شوند که باید از آنها برای هدایت و جهت‌گیری کنش خود الهام گرفت (ریتزر^۳، ۱۳۷۷).

پارسونز^۴ از دیدگاه کارکردگرایی نیز کنش اجتماعی را ارادی و داوطلبانه می‌داند که در یک قالب اجتماعی انجام می‌گیرد. فرد نقش اجتماعی داشته و هنجارها، کنش او را تعیین می‌کند. شرایط مختلف، کنش فرد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. رفتار فرد متمایل به هدف خاصی است که به وسیله هنجارهای اجتماعی تعیین می‌شود. (همان منبع)

پارسونز معتقد است که کنش اجتماعی فرد ناشی از توقعات جمعی نسبت به نقش اجتماعی او بوده و همیشه توسط یک سلسله معیارهای اخلاقی، تعیین و هدایت می‌شود. به نظر او قالب کنش از سه جزء فرد، موقعیت و تمایل فرد نسبت به موقعیت تشکیل شده است. او آگاهی رو به رشد نسبت به هویت را ناشی از اعتقاد درونی به رسمیت یافتن نزد کسانی که در زندگی مهم هستند می‌داند (داچ^۵ و همکاران، ۱۳۷۴).

هنجارها براساس میزان آگاهی مردم (عادات، آداب و رسوم، قوانین) میزان درونی شدن، مدت زمان پایداری، تعداد افراد پیروی‌کننده، میزان الزامی بودن و نیز میزان رسمی یا غیررسمی بودن قابل تشخیص هستند. همچنین هنجارها براساس حیطه‌هایی چون سیاست، اقتصاد، حقوق و زندگی اجتماعی قابل تقسیم می‌باشند. پیروی از هنجارها به علل فشار هنجاری، ترس و نگرانی از مجازات و نیز احساس بی‌عدالتی نسبی یا محرومیت نسبی است.

از منظر دیگر، گیدنز (۱۳۷۴)، نیز در راستای تلفیق کنش و ساختار معتقد است که هرکنش اجتماعی دربرگیرنده ساختاری است و هر ساختاری به کنش اجتماعی نیاز دارد. به نظر او انسانها، اندیشه‌ها، فعالیت‌ها و نیز زمینه‌های مادی و اجتماعی‌شان را پیوسته بازنگری می‌کنند. منظور

گیدنز از عقلانیت، تحول رویه‌های روزمره‌ای است که نه تنها به کنشگران احساس امنیت می‌بخشد بلکه آنها را قادر می‌سازد تا به گونه‌ای کارآمدتر با جهان اجتماعی‌شان برخورد کنند. در این تحقیق با بهره‌گیری از نظریه‌های صاحب نظران، تلاش بعمل آمد تا عوامل مؤثر بر میزان رعایت هنجارها توسط دانش‌آموزان در محیط آموزشی مورد بررسی قرار گیرد.

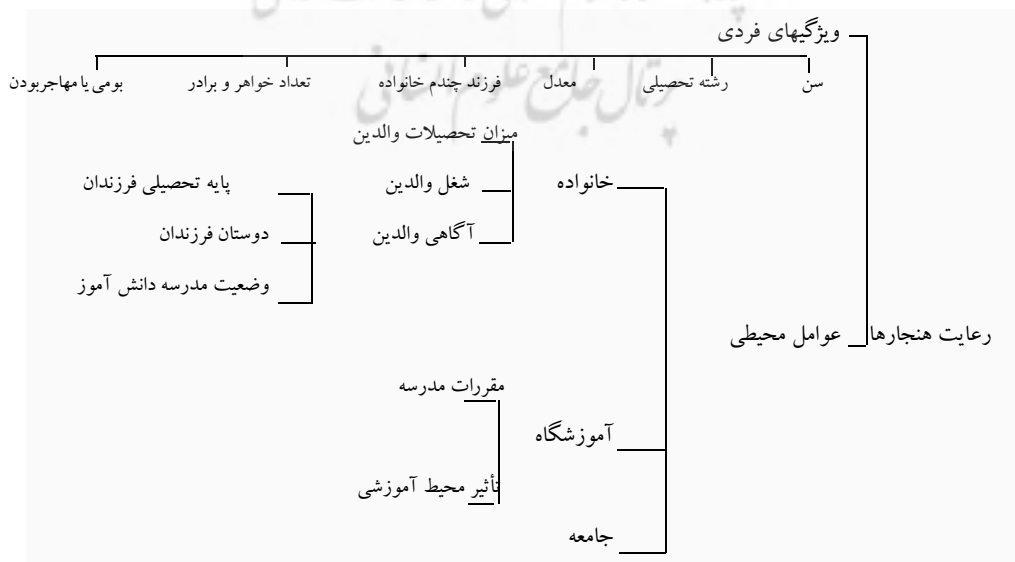
روش

○ طرح پژوهش و متغیرهای آن

روش مطالعه، روش پیمایشی^۱ است. همچنین این تحقیق با استفاده از اسناد و مدارک به توصیف موارد تحت بررسی می‌پردازد.

متغیرهای مورد مطالعه، هنجار از یک سو و آگاهی از هنجار، ویژگیهای فردی مانند سن، رشته تحصیلی، معدل دانش‌آموز، سطح تحصیلات والدین، محل سکونت و نیز عوامل محیطی از سوی دیگر می‌باشند.

سؤال اصلی این تحقیق عبارت است از اینکه: چه عواملی باعث می‌شوند دانش‌آموزان از هنجارها پیروی کنند؟ چارچوب مفهومی این مطالعه در شکل ۱ نمایان است.

شکل ۱- چارچوب مفهومی تحقیق در مورد رعایت هنجارها توسط دانش‌آموز

فرضیه‌های این تحقیق عبارتند از:

- بین ویژگیهای فردی دانش آموزان و رعایت هنجارها در محیط آموزشی رابطه مستقیم وجود دارد.
  - میزان آگاهی دانش آموزان از مقررات در محیط آموزشی بر رعایت هنجارها تأثیر دارد.
  - بین میزان ارضای نیازهای دانش آموزان و رعایت هنجارها در محیط آموزشی رابطه وجود دارد.
  - بین شرایط محیط آموزشی و میزان رعایت هنجارها توسط دانش آموزان رابطه وجود دارد.
  - بین رشته تحصیلی دانش آموزان و میزان رعایت هنجارها رابطه وجود دارد.
- منظور از هنجار، نمونه یا معیار ثابت چیزهایی است که در درون یک فرهنگ معین وجود دارد (کوئن، ۱۳۷۷). در این تحقیق، هنجار، کلیه قواعد و قوانین مکتوب در محیط آموزشی است که دانش آموز ملزم به رعایت آن است.

○ جامعه و نمونه آماری

در این بررسی، جامعه آماری متشکل از دانش آموزان دختر دوره دبیرستان در منطقه ۱۸ آموزش و پرورش تهران است. برای تعیین حجم نمونه، از کل جامعه ۱۱۹۸۶ نفری دانش آموزان دختر در ۲۶ دبیرستان دخترانه، با استفاده از فرمول کوکران، و با در نظر گرفتن نسبت دانش آموزان دختر در منطقه ۱۸ (حدود نیمی از جامعه آماری یا $p = 0.525$) و با احتساب سطح اطمینان $t = 0.95$ و خطای نسبت $d = 0.08$ ، ۱۵۰ نفر بعنوان نمونه مورد مطالعه تعیین شد. روش نمونه گیری طبقه‌ای نسبی است. بدین ترتیب با در نظر گرفتن دو صفت پایه تحصیلی در کلاس اول و دوم دبیرستان و همچنین رشته تحصیلی شامل عمومی، انسانی، تجربی، ریاضی و هنرستان، تعداد دانش آموزان مشخص شدند.

○ شیوه و روند اجرا

شیوه جمع آوری اطلاعات، پرسشنامه همراه با مصاحبه بود که در سال ۱۳۷۹ انجام شد. این پرسشنامه حاوی دو قسمت بود که در قسمت اول، تعدادی سؤال پیرامون ویژگیهای فردی

دانش آموز و والدین او و قسمت دوم، گویه‌هایی مطابق طیف ۵ قسمتی لیکرت (کاملاً موافقم، موافقم، بی‌نظر، مخالفم، کاملاً مخالفم) به منظور سنجش میزان تمایل دانش آموز به رعایت هنجارها در محیط آموزشی و براساس دسته‌ای از گویه‌های مناسب برای هر فرضیه تحقیق شامل حضور دانش آموز در مدرسه، رعایت مقررات، وضع ظاهر و حجاب، الگوی مورد نظر و ارضاء نیازهای دانش آموز تهیه شد.

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و جهت بررسی عوامل مؤثر بر رعایت هنجارها از آزمون مجذور خی و ضریب همبستگی استفاده شد.

نتایج

● از کل نمونه مورد بررسی، ۵۹/۳ درصد در گروه سنی ۱۶-۱۴ سال و ۴۰ درصد نیز در گروه سنی ۱۹-۱۷ سال قرار دارند و میانگین نمونه آماری ۱۶ سال می‌باشد. در خصوص رشته تحصیلی دانش آموزان، ۳۶/۷ درصد عمومی، ۲۳/۳ درصد انسانی، ۱۶ درصد تجربی، ۱۲ درصد ریاضی و ۱۲ درصد نیز در هنرستان مشغول به تحصیل می‌باشند. در مورد معدل دانش آموزان، ۳۰/۷ درصد بین ۱۶ تا ۲۰، ۴۵/۳ درصد بین ۱۰ تا ۱۵ و ۶ درصد کمتر از ۱۰، و ۱۸ درصد نیز اظهار نشده است. ۸۹/۳ درصد پاسخگویان متولد تهران و ۹/۳ درصد متولد خارج از تهران بوده‌اند.

● ۹۶ درصد پاسخگویان را والدین آنها سرپرستی می‌کنند، حال آنکه ۳/۳ درصد تحت سرپرستی غیر از والدینشان هستند.

● اغلب دانش آموزان (۴۸/۷ درصد) در خانواده‌ای زندگی می‌کنند که پدر آنها دارای شغل آزاد است. همچنین شغل پدر برای ۲۶ درصد از دانش آموزان، کارگری، ۱۲/۷ درصد کارمندی، ۲ درصد مشاغل فنی و ۱۰/۷ درصد اظهار نشده است. همچنین ۹۴ درصد از مادران پاسخگویان خانه‌دار و ۴/۷ درصد کارمند بوده‌اند.

● در زمینه سطح تحصیلات، ۲/۷ درصد پدران پاسخگویان دارای تحصیلات لیسانس و بالاتر، ۶ درصد دیپلم، ۱۴ درصد راهنمایی، ۶۴/۷ درصد ابتدایی و نیز ۱۲/۷ درصد بی‌سواد بوده‌اند. همچنین ۲ درصد مادران دارای تحصیلات لیسانس و بالاتر، ۲ درصد دیپلم، ۹/۳ درصد راهنمایی، ۶۴ درصد ابتدایی و ۲۲/۷ درصد بی‌سواد ذکر شده‌اند.

● در سه زمینه آگاهی والدین از مدرسه، پایه تحصیلی دانش آموز و شناخت از دوستان دانش آموز پاسخ‌ها نشان می‌دهد که اکثر والدین از مدرسه و پایه تحصیلی دانش آموز مطلع هستند اما این شناخت نسبت به دوستان دانش آموز از میزان کمتری برخوردار است، به طوری که از کل نمونه مورد مطالعه ۶۶/۷ درصد از پدران در انجمن اولیاء و مربیان مدارس فرزندشان شرکت ندارند. میزان تحصیلات و شغل پدر موجب می‌شود ضمن سلب مسئولیت از خود، امور آموزشی و پرورشی و هنجارپذیری فرزند خود را بیشتر در این سن به اولیاء مدرسه واگذار نمایند.

● ۷۰ درصد مادران برای اطلاع از وضعیت تحصیلی فرزند خود به مدرسه مراجعه می‌نمایند، حال آنکه این رقم در مورد پدران تنها ۱۵/۳ درصد است. همچنین میزان فعالیت دانش آموزان در امور مدرسه و شرکت در مراسم مختلف بسیار ناچیز است، به طوری که تنها ۴/۷ درصد دانش آموزان عضو انجمن مدرسه هستند. این امر ناشی از عدم همکاری مسئولین مدرسه با دانش آموزان، شرکت ندادن آنها در برنامه‌های مختلف و همچنین عدم وجود انگیزه‌های کافی در دانش آموزان برای فعالیت در مدرسه می‌باشد. در خصوص فعالیت‌های ورزشی نیز، ۲۴/۷ درصد دانش آموزان در تیم‌های ورزشی مورد علاقه خود شرکت می‌نمایند.

● ۷۷ درصد دانش آموزان اظهار داشته‌اند که اولیاء مدرسه مسئولیتی را به آنها نسپرده‌اند و ۸۳/۵ درصد دانش آموزان اظهار داشته‌اند که در مدرسه کلاس‌های فوق برنامه (مانند نقاشی، خطاطی، سرود) وجود ندارد. برای کسب هنجارها، آموزش نحوه رفتار با دوستان در مدرسه، شیوه حل مشکلات ناشی از ارتباط اجتماعی با دیگران، چگونگی تشخیص قواعد مدرسه و نقش افراد در مقابل این قواعد و چگونگی تشخیص هنجارهای اجتماعی حائز اهمیت است.

● هنجار، قاعده رفتار و تنظیم روابط با دیگران است. رعایت هنجارها برای زندگی جمعی و نظم اجتماعی الزامی هستند. اگر در شبکه وسیع روابط اجتماعی هنجارها رعایت نشوند، زندگی اجتماعی مختل می‌گردد. افراد خود را موظف به پیروی از هنجارهایی می‌دانند که می‌تواند در مسیر تعالی انسان و تکامل جامعه باشد (رفیع‌پور، ۱۳۷۸) میزان تمایل دانش آموزان به رعایت هنجارها در محیط آموزشی و عوامل مؤثر بر آن توسط سئوالاتی از دانش آموزان مورد بررسی قرار گرفت.

● بر مبنای پاسخ دانش آموزان به گویه‌ها، دامنه امتیازات مشاهده شده رعایت هنجار بین ۱۷ و ۴۴ قرار گرفته است. براین اساس، دسته‌ای از امتیازات آنها که بین ۱۷ و ۲۶ بوده به عنوان

دانش آموزان با تمایل رعایت هنجارها به میزان پائین، امتیازات بین ۲۷ و ۳۶ رعایت هنجارها در حد متوسط، و کسانی که امتیاز آنها بین ۳۷ تا ۴۴ بوده به عنوان گروهی که از رعایت هنجارها به میزان بالا برخوردار بوده‌اند در نظر گرفته شده است. دامنه امتیازات مورد انتظار بین ۱۱ تا ۵۵ بوده است. (جدول ۱)

جدول ۱- میزان رعایت هنجارها توسط دانش آموزان در محیط آموزشی

میزان رعایت هنجارها	فراوانی	درصد
بالا	۳۲	۲۲
متوسط	۱۰۰	۶۹
پائین	۱۳	۹
جمع	۱۴۵	۱۰۰

● رعایت هنجارها توسط دانش آموزان می‌تواند همراه با کسب نمره مناسب انضباط، تذکرات والدین و توصیه‌های اولیاء مدرسه و همچنین عوامل فردی و محیطی دیگر باشد.
 ● این تحقیق نشان داد که رشته تحصیلی دانش آموزان بر میزان رعایت هنجارها تأثیر دارد و دانش آموزان شاغل به تحصیل در رشته‌های مختلف هنجارهای محیط آموزشی را به میزان متفاوتی رعایت می‌کنند. این تفاوت با محاسبه χ^2 (مجذور خی) معنادار ($p < 0/05$) است (جدول ۲).

جدول ۲- میزان رعایت هنجارها به تفکیک رشته تحصیلی دانش آموزان

رشته تحصیلی دانش آموز	عمومی		انسانی		تجربی		ریاضی		هنرستان		جمع
	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	
پایین	۳	۵/۸	۶	۱۷/۶	-	-	۱	۵/۶	۳	۱۷/۶	۹
متوسط	۳۶	۶۹/۲	۲۵	۷۳/۶	۱۴	۵۸/۳	۱۳	۷۲/۲	۱۲	۷۰/۶	۶۹
بالا	۱۳	۲۵	۳	۸/۸	۱۰	۴۱/۷	۴	۲۲/۲	۲	۱۱/۸	۲۲
جمع	۵۲	۱۰۰	۳۴	۱۰۰	۲۴	۱۰۰	۱۸	۱۰۰	۱۷	۱۰۰	۱۴۵

$$\chi^2 = 15/69 \quad df = 8 \quad p < 0/05$$

از آنجا که در این تحقیق متغیر رشته تحصیلی دانش آموزان با میزان رعایت هنجارها رابطه

معنی داری نشان داد، برای روشن تر شدن موضوع، نگاه کنید به شکل ۲.

شکل ۲ - رابطه سطح تحصیلات و شغل پدر و مادر و انتخاب رشته تحصیلی

● با محاسبات آماری انجام شده مشخص گردید عوامل معدل دانش آموزان، سطح تحصیلات والدین، شغل والدین و میزان فعالیت دانش آموزان با رعایت هنجارها ارتباط داشته و متغیر رشته تحصیلی نیز در رعایت هنجارها مؤثر است.

● از عوامل دیگری که به طور مستقیم بر میزان رعایت هنجارها توسط دانش آموز مؤثر است، شرایط محیط آموزشی است. بنابراین محیط آموزشی روی احتیاجات شخصی، تمایلات، هدفها و استعدادها فرد تأثیر می گذارد (شریعتمداری، ۱۳۶۶). چنانچه هنجارها در محیط آموزشی، جدی تلقی شود، دانش آموز نیز در رعایت هنجارها مساعی خود را انجام خواهد داد.

جدول ۳- میزان تأثیر محیط آموزشی بر رعایت هنجارها توسط دانش آموزان

تأثیر محیط آموزشی		پائین		متوسط		بالا		جمع	
		درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی
میزان رعایت هنجارها		۴	۴۴/۴	۵	۵/۲	۱	۲/۹	۱۰	۷/۱
متوسط		۴	۴۴/۴	۷۵	۷۷/۳	۲۱	۶۰	۱۰۰	۷۰/۹
بالا		۱	۱۱/۲	۱۷	۱۷/۵	۱۳	۳۷/۱	۳۱	۲۲
جمع		۹	۱۰۰	۹۷	۱۰۰	۳۵	۱۰۰	۱۴۱	۱۰۰

همانطور که در جدول ۳ ملاحظه می‌شود، ۷۷/۳ درصد دانش‌آموزان با تمایل متوسط به رعایت هنجارها تأثیر محیط آموزشی را در حد متوسط ارزیابی کرده‌اند، حال آنکه ۳۷/۱ درصد دانش‌آموزان با تمایل زیاد به رعایت هنجارها، تأثیر محیط آموزشی را در حد بالا ارزیابی کرده‌اند. آزمون X^2 انجام شده، رابطه معنی‌داری ($p < 0/05$) را بین این دو متغیر نشان می‌دهد ضمناً ضریب همبستگی بین این دو متغیر $r = 0/35$ رابطه مستقیم و مثبت ($p < 0/01$) را بین دو متغیر نشان داد. بنابراین اگر محیط آموزشی مناسب باشد، دانش‌آموزان به طور نظام‌مند به سمت رعایت هنجارها هدایت می‌شوند.

● همچنین میزان آگاهی دانش‌آموزان از مقررات با میزان رعایت هنجارها مورد سنجش قرار گرفت.

جدول ۴- تأثیر میزان آگاهی دانش‌آموزان از مقررات محیط آموزشی بر رعایت هنجارها

میزان آگاهی دانش‌آموز		آگاهی بالا		آگاهی متوسط		آگاهی پایین		جمع
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
۶۳	۸	۶۶/۷	۸	—	—	—	—	۶۳
۶۹/۸	۸۸	۳۳/۳	۴	۹۷/۶	۸۱	۹/۷	۳	۶۹/۸
۲۳/۹	۳۰	—	—	۲/۴	۲	۹۰/۳	۲۸	۲۳/۹
۱۰۰	۱۲۶	۱۰۰	۱۲	۱۰۰	۸۳	۱۰۰	۳۱	۱۰۰

جدول ۴ روشن می‌نماید که هرچه میزان آگاهی دانش‌آموزان از مقررات محیط آموزشی بیشتر باشد در رعایت هنجارها کوشا تر خواهند بود. آزمون همبستگی بین دو متغیر میزان آگاهی دانش‌آموزان از مقررات محیط آموزشی و رعایت هنجارها $r = 0/98$ ($p < 0/01$) را نشان می‌دهد.

● جهت بررسی تأثیر میزان موفقیت مدرسه در ارضاء نیازهای دانش‌آموزان و تأثیر آن بر رعایت هنجارها، آزمون همبستگی این دو متغیر مورد بررسی قرار گرفت.

جدول ۵- میزان تأثیر ارضاء نیاز دانش آموزان در محیط آموزشی بر رعایت هنجارها

میزان ارضاء نیاز		پائین		متوسط		بالا		جمع	
فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد
—	—	۱۱	۱۰/۷	۱	۸/۳	۱۲	۸/۴	—	—
۲۱	۷۵	۶۸	۶۶	۱۰	۸۳/۴	۹۹	۶۹/۲	—	—
۷	۲۵	۲۴	۲۳/۳	۱	۸/۳	۳۲	۲۲/۴	—	—
۲۸	۱۰۰	۱۰۳	۱۰۰	۱۲	۱۰۰	۱۴۳	۱۰۰	—	—

با توجه به جدول ۵، اکثر افراد متمایل به رعایت هنجارها در حد متوسط، معتقدند مدرسه در حد پائین نسبت به ارضاء نیازهای آنان اقدام کرده است. با محاسبه ضریب همبستگی $r = -0.28$ رابطه معکوس بین دو متغیر رعایت هنجار و ارضاء نیاز ($p < 0.01$) نشان داده شد.

بحث و نتیجه گیری

در تحقیق حاضر، سنجش میزان تمایل دانش آموزان به رعایت هنجارها در محیطهای آموزشی، به تأثیر ساختار و کنش پرداخته شد و نیز دیدگاه کنش متقابل نمادی زیربنای تحقیق قرار گرفت. بر این اساس سعی شد رعایت هنجارها در دو قسمت ویژگیهای فردی و عوامل محیطی مورد بررسی قرار گیرد. این تحقیق نشان داد که رشته تحصیلی دانش آموزان با میزان رعایت هنجارها رابطه دارد. همچنین محیط آموزشی در رعایت مقررات از سوی دانش آموزان مؤثر است. میزان آگاهی دانش آموزان نسبت به مقررات محیط آموزشی در رعایت هنجارها تأثیر دارد. ضمناً وجود امکانات لازم و کافی در محیط آموزشی موجب موفقیت آموزشی و نیز رعایت هنجارها توسط دانش آموز خواهد شد.

از آنجا که هنجارها برای تنظیم روابط اجتماعی وضع می شوند تا در نهایت بتوانند نیازهای افراد را ارضا نمایند، باید در هنجارها دقت شود تا دانش آموزان هنجارهای ارائه شده از سوی مسئولین نهادهای آموزشی را مطابق با رفع نیازهای خود بدانند و نسبت به رعایت آنها سعی نمایند.

● یافته‌های تحقیق نشان داد علیرغم آنکه منطقه آموزشی مورد بررسی با مشکلات متعددی

روبروست، استعدادهای نهفته بسیاری در آن وجود دارد که با ایجاد شرایط مناسب می‌توان از نیروی بالقوه دانش‌آموزان به طرز شایسته‌ای استفاده نمود.

● همچنین ارتباط نزدیک با اولیاء دانش‌آموزان توسط اولیاء مدرسه می‌تواند در شکل‌دهی شخصیت دانش‌آموزان و هنجارپذیری آنان مؤثر باشد. برگزاری همایش‌های علمی در محل، موجبات جذب بیشتر دانش‌آموزان را به محیط‌های آموزشی فراهم می‌سازد. با برقراری ارتباط مداوم بین محیط‌های آموزشی، خانواده و دانش‌آموز فعالیت‌های فکری دانش‌آموزان در جهت‌های مناسبی قرار خواهند گرفت و میزان تمایل آنان را به رعایت هنجارهای محیط آموزشی افزایش خواهد داد.

● نظام خانواده در نمونه مورد مطالعه تقریباً همگن و یکنواخت است. تعداد فرزندان زیاد در خانواده‌ها، نبود امکانات، کم سواد و بیسواد بودن والدین، خانه‌دار بودن مادران و اشتغال پدران در مشاغل آزاد یا کارگری را می‌توان از مختصات خانواده در این نمونه آماری دانست. هر چند موارد ذکر شده در رعایت هنجارها در محیط آموزشی مؤثر است اما همگنی جامعه مورد مطالعه و پایین بودن واریانس آن، از شدت عوامل فوق کاسته است. لیکن از عوامل فوق بعنوان متغیرهایی که به طور غیر مستقیم در میزان رعایت هنجارها مؤثرند، می‌توان نام برد.

● اطلاعات بدست آمده در نمونه مورد مطالعه حاکی از آن است که والدین نسبت به وضعیت دانش‌آموزان در محیط آموزشی اطلاع چندانی ندارند. تعداد فرزندان زیاد، سن بالای والدین، اشتغال خارج از منزل، مجالی برای رسیدگی به امور تحصیلی و رفع نیازهای دانش‌آموزان را نمی‌دهد. بی‌توجهی والدین به دلیل وضع نامساعد اقتصادی خانواده به نیازهای دانش‌آموز، عدم آگاهی والدین از پایه تحصیلی و یا از نوع ارتباط فرزندشان با دوستان، خود می‌تواند در عدم رعایت هنجارها از سوی دانش‌آموز در محیط آموزشی مؤثر باشد.

● بسیاری از افراد مورد مطالعه علت هنجار شکنی خود را عدم اطلاع کافی از هنجارها ذکر کرده‌اند. هنگامی که رعایت هنجارها هم از سوی دانش‌آموزان و هم از سوی اولیاء مدرسه و هم از طرف خانواده صورت گیرد، برقراری نظم و رعایت مقررات در محیط‌های آموزشی به سهولت انجام می‌گیرد. دانش‌آموزان الگوهای مرجع مختلفی از جمله مادر، الگوهای مذهبی، دوستان و هنرمندان را برای خود انتخاب می‌کنند. اگر نظام آموزشی بتواند الگوهای مرجع مناسب به آنان ارائه دهد در جهت ایجاد انگیزه در رعایت هنجارها موفق خواهد بود.

● همانطور که اشاره شد، مطالعه حاضر در منطقه ۱۸ آموزش و پرورش انجام گرفت. به نظر می‌رسد اگر این مطالعه در کلیه مناطق آموزش و پرورش انجام شود نتایج مطلوبی بدست خواهد آمد و بعنوان راهنمایی مناسب برای مسئولین و اولیاء مدارس خواهد بود.

○ ویژگیهای خانوادگی در این منطقه نشان می‌دهد که اکثر والدین کم سواد، بی سواد و از مشاغل رده پایین هستند. سیل مهاجرت به این منطقه سبب شده است بافت ویژه‌ای شکل گیرد. بنابراین ارتباط خانواده‌ها و دانش آموزان با اولیاء مدرسه می‌تواند در جهت شکل‌گیری مناسب شخصیت دانش آموزان مؤثر باشد.

○ از آنجا که نسل جوان در مقابل پدیده‌های تازه تأثیر می‌پذیرند، بنابراین باید تلاش کرد الگوهای جذابی در اختیار آنان قرار گیرد. بالا بردن سطح اطلاعات دبیران و اولیاء مدرسه بر میزان جذابیت محیط‌های آموزشی می‌افزاید و آنها بعنوان الگوهای مناسب در برابر دانش آموزان قرار می‌گیرند.

○ به علت شرایط اقتصادی نامناسب خانواده‌ها در منطقه و عدم تنوع کافی در زندگی دانش آموزان، برقراری همایش‌ها، کنفرانس‌ها، بازدیدها و کارهای تحقیقاتی در سطح منطقه در جذابیت محیط آموزشی برای دانش آموزان تأثیر خواهد داشت. ایجاد امکانات و تسهیلات و تجهیزات آموزشی از جمله کتابخانه با منابع اطلاعاتی جدید، آزمایشگاه، سایت کامپیوتری، در محیط‌های آموزشی نیز زمینه‌های مناسب تر رشد و پرورش شخصیت دانش آموزان را فراهم می‌سازد.

○ ○ ○

یادداشت‌ها

1- Giddens, A.

2- Durkheim, E.

3- Ritzer, G.

4- Parsons, T.

5- Dutch, E.

6- Survey

منابع

- بهشتی، محمد و دیگران (۱۳۷۹). آرای دانشمندان مسلمان در تعلیم و تربیت و مبانی آن، تهران: انتشارات سمت، جلد دوم.

- داچ، مورتون و همکاران، (۱۳۷۴). نظریه‌ها در روانشناسی اجتماعی، مترجم: مرتضی کبکی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

- شریعتمداری، علی (۱۳۶۶). روان‌شناسی تربیتی، اصفهان، انتشارات مشعل.

- علاقه‌بند، علی (۱۳۷۹). جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، تهران: نشر روان.
- علایی، ناصرالدین (۱۳۵۲). مسائل انضباطی دبیرستانها، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده علوم تربیتی.
- رشیدی، علیرضا (۱۳۷۳). بررسی عوامل مؤثر در بهبود مسائل انضباطی دانش‌آموزان مدارس راهنمایی شهر کرمانشاه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم، دانشکده علوم تربیتی.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۸). آنا تومی جامعه: مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی کاربردی، تهران، شرکت سهامی انتشار.
- ریتزر، جورج (۱۳۷۷). نظریه‌های جامعه‌شناسی در دوران معاصر، مترجم: محسن ثلاثی، تهران، انتشارات علمی.
- کریمی، عبدالعظیم، (۱۳۷۳). انضباط اجتماعی در میان دانش‌آموزان، مجله تربیت، دوره نهم، شماره چهارم.
- کریمی، یوسف (۱۳۷۳). روانشناسی اجتماعی آموزش و پرورش، تهران: موسسه نشر ویرایش.
- کوئن، بروس (۱۳۷۲). مبانی جامعه‌شناسی، مترجمان: غلامعباس توسلی و همکاران، تهران: انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب درسی.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۴). جامعه‌شناسی، مترجم: منوچهر صبوری، تهران: انتشارات نی.
- هویدا، رضا (۱۳۶۹). بررسی عوامل مؤثر در انضباط دانش‌آموزان از نظر مدیران و معلمان دبیرستانهای اصفهان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران: دانشکده علوم تربیتی.
- Arlin, M. (1979). "Teacher Transitions Can Disrupt Time Flow in Classrooms", In: *American Educational Research Journal*, 16; 42-56.
- Glikzman, L. (1976). *Second Language Acquisition: The Effects of Student Attitudes on Classroom Behavior*. Unpublished Master's Thesis, University of Western Ontario.
- Gottlieb, J. (1978). *Observing Social Adaptation in School*, In: G. P. Sackett(ed), *Observing Behaviour*, Baltimore: University Park Press.
- Gustafson, J. E. (1979). Attitudes Towards the School, the Teacher, and Classmates at the Class and Individual Level. *British Journal of Educational Psychology*, 49: 124-131.
- Halssall Rob (1998). *Teacher Research and School Improvement*. Open University Press.
- Harris Alma et al. (1998). *Organizational Effectiveness and Improvement in Education*. Open University Press.
- Rajput, J. S. (1999). *Education in a Changing World*, First Published, Vikas.
- Schlos, Patrick (1982). College students and social control. *Journal of Rehabilitation of the Deaf*, Vol. 2, No. 3, pp: 6-13.
- Solomon D. & Kendall A. J. (1979). *Children in Classrooms: An Investigation of Person-Environment Interaction*. NewYork: Praeger.
- Stephenson J. et al. (1998). *Values in Education*. London: Routledge.
- Todd, J. E. (1972). *Social Norms and the Behavior of College Students*, AMS Press.